

A Népszínház

Irtá Rákosi Jenő*

Budapest főváros abban különbözik más európai fővárosoktól, hogy ezek mind a magok nemzeti talajából nőttek ki, Budapest ellenben oltvány. Idegen magból nőtt idegen törzsre oltatott a magyar. S mikor teremni kezdte volna a nemesebb gyümölcsöt, akkor botoltatott le a nemzet. S most újra kell csirázni, bímbót fakasztania, kihajtania, hogy újra termőképes állapotba jusson. Magyar tudományt, magyar irodalmat, magyar művészetet — akadémiát, muzeumot, színházat — magyar közigazgatást, iskolát, társadalmi és politikai, valamint emberbaráti egyesületeket — mindent oltvány útján kellett az idegen pesti s budai törzökre illeszteni s mindent jóformán száz éven belül, hogy azzá legyen, ami a háboru előtt kezdett lenni s amit ma mind ismét újra kell éleszteni: magyar, eleven, élő, éltető fővárossá.

Mindebből e könyvben engemet természetesen a Népszínház érdekel elsősorban.

A nemzeti színészet Budapesten zsöllér volt és nem is volt a sorsa különb a zsöllérsorsnál, ámbár művészi nivója egyenrangú volt fiatalsága mellett is az európai nagy színészetével. Harminchében épült a Nemzeti Színház. Széchenyi, a nádor, a nemesi társadalom, a vármegyék, a Nemzeti Kaszinó teremtettk meg. De még hosszú évekig tartott, amíg a pesti polgárságba be tudott gyökeresni. A mágnásvilág hazafias pártfogásában részesítette a Kaszinó útján, de szórakozni, élvezni a Bécsből is dédelgetett és pártfogott, virágzó városi német színházba járt. A hatvanas évek elején próbált Molnár György Budai Népszínház nevezet alatt hajlékot adni az alsóbbrendű drámai műfajnak, de nem sok sikerrel. 1867-ben ezt próbálta ugyancsak ő a Kávéforrás segítségével újra feltámasztani. Bár ennek is hamarosan elfogyott a lélekzete, mégis innen indultak nevezetes művészi pályájukra Jászai Mari, Molnárné-Kocsisovszky Borcsa, Boér Emma, Szentgyörgyi, a Kolozsvári Színház nagyhirű veteránja és Kassai Vidor, a Népszínház karakterkomikusa s mások. Nem több sikerrel próbált a régi István-téren pár évvel utóbb szerencsét Miklósi igazgató, akinek színpadáról Vizvári és

Solymosi kerültek ki. A magyar kabaré első kísérletei a régi Komló-kert című kocsmá és a Belezna-kert című vacsorázó-hely emlékéhez fűződnek. Mindenik szerény kísérletezésénél többnek nem volt mondható. A német muzsa uralkodott akkor a színpadon s a kocsmákban egyaránt.

Még a Reform idejébe, vagyis a hetvenes évek legelejére esik, hogy ezekről a dolgokról gyakrabban esett szó a Kávéforrásban. Ha egy kissé nagyképű akarnék lenni, azt mondhatnám, hogy akkoriban érkezettnek láttuk az időt, hogy megindítsuk a pusztító hadjáratot a német színészet ellen. Ez a német színészet, minekutána vígadóbeli hajléka leégett, egy favázas nagy épületben tanyázott és virágzott az Erzsébet-téren. Nyáron pedig a városligeti fasorban és a budai Horvát-kertben játszott egy-egy arénában. Az első kis puska lövések abból álltak, hogy a Reformban megirtunk egy-egy beküldött ujdonságot, melyben valaki figyelmeztet bennünket arra, hogy az «Erzsébet-téri színházban hallotta előadás alatt a gerendákat ropogni.» A színházra ennek folytán minduntalan ráment egy városi bizottság, vizsgálatot tartani, hogy biztos-e még a közönség élete a rozoga épületben. Elértük végre azt, hogy a város halálra ítélte az épületet, mely egyébként is csak ideiglenesnek készült. De akkor még olyan pártja volt a német színháznak, hogy nyomban építettek a lebontandó helyett másikat. Szolid köépületet a Gyapju-utcában.

Ez minket is erősebb harcra serkentett s elkezdtük az igazgatót egy Budapesten építendő Népszínház érdekében. Kerestünk és találtunk összeköttestet a városházán s hamarosan eljutottunk odaáig, hogy a Nemzeti Kör helyiségeibe népgyűlést hirdettünk. A népgyűlés nagy lelkesedéssel elhatározta, hogy közadakozás útján megépíti a Népszínházat s e végből kiküldött egy tizenötös bizottságot, amely viszont választott a maga kebeléből egy ötös bizottságot s utasította, hogy indítsa meg a gyűjtést és tegyen meg minden szükségeset a Népszínház megteremtésére. Ez ötös bizottság, melynek tagjai lettek Steiger Gyula, Tavaszky András, Liphay Béla báró, Podmaniczky Frigyes báró és Rákosi Jenő — kezébe is vette az ügyet és ki se adta többé belőle, amíg a Népszínház épülete nem állt.

Napokig bekocsikáztuk a várost, alkalmas felket keresve, de ahányat megnéztünk, vagy nagyon drága volt vagy egyébként nem volt alkalmas. Elővettük hát a városrendezésről

készült mappát. Hátha megtaláljuk papíroson, amit a valóságban hiába kerestünk. És megtaláltuk. A József-városon keresztül le voltak már a házak döntve azon a vonalon, amerre a külső körutnak kellett futnia. És ime, a Rókuson túl, a Kaszlik-háznál az egyik oldalon, ahol a Sertéskereskedő-utca (ma Népszínház-utca) kezdődik, ott van egy jökora üres tér, melybe a körut tervezett testébe rézsutosan nyulik be egy le nem bontott ház. Ez a ház a mértékhitelítő-hivatal és telep volt. A téren pedig vásáros fabódék és laci-konyhák városa, cuppogó sárban, melyen vastagon fölhintett szalma és lerakott padló segítette tovább a vándort. A tér a város tulajdona volt és az áldozatkész főváros ezt a telket átengedte nekünk a Népszínház céljaira, azzal a kikötéssel, hogy vállaljuk a város helyett a mértékhitelítő-hivatal épületének kisajátítását. Persze, hogy örömmel vállaltuk. Hiszen az egész hatvanezer forint volt, nekünk pedig már kamatozott ötszáz ezer és néhány forintunk. És hozzá nem is mindjárt, hanem ki tudja, mikor kell kifizetni. Mert a házak a körut mentén le voltak ugyan már döntve, de új ház még egy se épült s a körut deszkapalánkkal volt elzárva.

Ezen a téren tette meg az első kapavágást Molnár György, aki természetesen, bár a Nemzeti Színház tagja volt akkor, a leglázasabb érdeklődéssel kísérte a Népszínház ügyét. A bizottság ugyanis nem vesztegette az időt. Nagyobbrészt Liphay Béla báró palotájában (budai oldal a Duna-parton, a Lánchid-tól a Gellért-hegy felé a második ház) tartottuk üléseinket. Én irtam a jegyzőkönyveket. A bécsi Helmer és Fellner műépítőcég készítette a színház terveit. Ez volt, ugy emlékszem, a harminchetedik színház, melyet ez a cég Európában épített. Pénzünk ugyan nem volt elég a terv szerint való építésre, mert az előirányzat szerint 700.000 forint volt az építési költség, de Kéler Napoleon műépítő vállalkozott a munkára s 1875 tavaszán annyira voltunk, hogy a színház megnyitását az év októberére ki mertük tűzni. Ehhez azonban egy vállalkozó direktor kellett. Szemlét tartottunk az összes vidéki színgazgatók felett, de nem tudtunk olyat találni, akire rá mertük volna bizni az új feladatot: megalapítani, megszervezni és vezetni egy fővároshoz méltó színházat a könnyebb műfajoknak. Ehhez színházi praxis, irodalmi színvonal, előbbkelő zlés és pénz kellett. Végül Liphay Béla báró elkeseredésében arra fakadt, hogy volt itt

Pesten néhány év előtt a német színháznak egy magyar ember igazgatója: azt kellene felkeresni. Nagy kétségeink voltak arra nézve, hogy az az emeritált német színgazgató lehet-e hivatva, hogy az első nagy, magyar népies színházat megteremtse, de már igazán nem tudtuk, mit csináljunk. Végre megtaláltuk az illetőt: Kaposvároitt kocsmát bérelt s a kocsmáros művészetet folytatta. Ez Liphay Béla bárót is visszariasztotta. Ebben a zavarban kínálkoztam azután én, hogy megpróbálom. A bizottság kapva kapott ajánlkozásomon és hamarosan megkötöttük a szerződést.

Ezek után első dolgom volt megállapodásra jutni a Nemzeti Színházzal, amely lemondott a népszínműről a Népszínház javára és lemondott, illetőleg felmentette szerződésük alól azokat, akik a népszínművel átjövendők voltak a Népszínházhoz. Ezek Tamássy és Blaháné, Eöry Gusztáv, V. Kovács, a funerátor, aki minden író és művész temetésén, a halottasmenet élén a keresztet vitte, amihez just formált s otthon saját elkészített koporsójában szokott háltni. Semmi különösebb szerepet soha a színpadon nem játszott, de kitűnő epizódista volt s néha megfesteni való figurát tudott csinálni egy-egy néma szerepből is. Végül Molnár György jött át a Nemzetiből, de csak rendezőnek. A társaság szervezését voltaképpen ő végezte. Ő jelölte ki nekem a színészeket, akiket a vidékről össze kellett szednem s ő készítette elő az első hónapok repertoárját is. Első vezérigazgatói lettek a Népszínház társulatának Együd István, Tihanyi Miklós, Párthényi József, Karikás József, Kápolnay, Klárné, Párthényiné, Rákosi Fanni, Dancz Nina, Daray Karolin, Sziklai Emilia, Lukácsyné, kikhez utóbb jöttek Szabó Bandi, Horváth Vince, Kassai Vidor, Vidor Pál, Szombathelyi, Bakonyi és a segéd-személyzet, kik Rajkai-Friebeisz, az első magyar színházi ügynök révén szerződtek. A karszemélyzetet Huber Károly zenetanár és zeneszerző állította össze: a balletet a kis Jeszenszky balletmester; karmesternek Erkel Elek jött el, atyja ajánlatára, aki méltó tagja volt a nagy muzsikuskaládnak és Puks Ferenc, a kalocsai templomi zenekar regens chori-ja.

Hegyi Aranka, Pálmai Ilka és Komáromy Mariska feltűnése a népies művészet egén, mindenik külön fejezetet érdemelne.

Mikor már be volt fejezve első szervezése a társulatnak, benyit egyszer hozzám egy bo-

* Mutatvány Rákosi Jenő összes műveinek legközelebb megjelent 12 kötetes gyűjteményéből.

rotvált képü fiatalember és így szól:

— Solymosi Elek vagyok. Hogyan lehet az, hogy én kimaradtam a Népszínházból?

— Azt bizony én nem tudom. Talán Molnár vagy Friebeisz tudják.

— No már pedig én ki nem maradhatok. Nekem itt kell lennem. És én innen el nem megyek már.

— Kérem, ha kell, akkor mit tehetünk? Meri ha kell, akkor muszáj és a dolog el van intézve.

— Rendben van — feleli ő.

És tényleg el volt intézve, ott maradt és több mint husz éven át tagja volt a színháznak és kedvence a fővárosi közönségnek.

Az első repertoárt Molnár György állította össze s első szerveztem hozzá már a nyár folyamán varróműhelyt, melynek élére hugomat, Csepregyhynét állítottam, aki később a Nemzeti Színháznak s Keglevich István gróf intézősége alatt az Operaháznak jelmezsabója lett. Még a színház tele volt mindenféle mesteremberrel, amikor szabóműhelyemben már varrták a megnyitó-előadás, azután a Dunán apó című operett és a Molière-féle Képzelt beteg kosztümjeit.

A megnyitó-előadás programját úgy terveztük, hogy legyen egy-egy felvonás mind a műfajokból, melyekből a Népszínház repertoárja állni fog. Egy megfelelő prólógus mellett, melynek tartalma legyen a magyar vigmuza diadala a német Hanswurston, legyen egy kis népszínmű, egy kis operett, egy kis bohózat és egy kis tánc. A prólógust írja Ábrányi Kornél, az operett szövegét Berczik Árpád, zenéjét Huber Károly, a bohózatot Vidra Sipka, a népszínművet Erdélyi híres írónk egy Leánykérő című kis munkájából egészítettük ki.

Ahogy azonban a megnyitás napja felé közeledtünk, váratlanul nagy baj szakadt reánk. Tamássy, a népszínművek hőse, kerekén elutasította a neki felajánlott szerződést. Blaháné aláírta ugyan, de most hirtelen, minden akadása nélkül visszalépett. Ott álltunk, hogy a Népszínház, mely voltaképpen a népies színművek s elsősorban a népszínmű érdekében épült, kénytelen kapuit megnyitni anélkül a két művész nélkül, aki abban az időben hosszú tespedéséből ismét virágzásba hozta a népszínművet. Mert ennek a műfajnak a sorsa mindig ahhoz volt kötve, hogy van-e két olyan színész, aki benne a két vezérszerepet játssza. Valamikor Déryné volt a híres «vodvillistánés». Azután jött az ötvenes években Hegedüsné, kinek partnere Fűredy volt.

Ezek után kísérletek következtek, de se Bog-nár Vilma, se Némethyné Eötvös Borcsa, se Helvey Ilka nem tudták életben tartani. Akkoriban volt, hogy a Nemzeti Kaszinóban egyszer azon tanakodtak, nem illetlen dolog-e, hogy a Nemzeti Színházban darabokat játsszának, melyekben az emberek — gatyában járnak. A hevenes évek elején azonban jött Blaháné (Tamássyt már azelőtt odaszerezdették Kőmives igazgatónak a Városligetben hevenyészett nyári színházából) s egyszerre megint nem szégyene, hanem dicsősége lett a Nemzeti Színháznak (s a kaszinónak is) a gatyás darab.

Szerencsére sikerült Blaháné szándékát visszafordítani. Ő újra aláírta szerződését, de sajnos, arra már későn, hogy a megnyitó-előadásban résztvehessen. Én nem tudtam elgondolni, mi lehetett ennek a dolognak az oka. Később megtudtam. A Nemzeti Színháznál volt egy kotteria, melynek az volt a terve, hogy a Népszínházra, ha elkészül, ráteszi a kezét. A Nemzeti Színházból odatelepetti a népszínművet és az operát s ezzel tehermentesíti a drámát. Ennek útját vágta egyelőre az, hogy én vállalkoztam a Népszínház igazgatására s most azt gondolták, hogy Tamássy és Blaháné nélkül gyors bukás lesz a vállalat sorsa s akkor következnek ők. Ez egy első kísérlet volt ebben az irányban és sajnos, nem az utolsó. Már évek multak, mikor nekem Blaháné barátságos beszélgetés közben azt mondta: «Ha tudnád, mivel beszéltek akkor rólad teli a fejemet, hát égnek állana minden hajad szála tőle.»

Én bizony nem tudtam, nem is óhajtottam tudni, mert hiszen akkor már rég túl voltunk ezeken a dolgokon és én sohasem szerettem komolyan haragudni az emberekre. De a megnyitó-előadással benne voltunk a bajban. Másod-, harmadrendű énekesnőkkel kellett kirukkolnunk és nélkülöznie kellett bemutatkozásunknak azt a fényt és életet, amelyet két népszerű nagy színész szór a színpadtól a nézőtérre. Nem kis dolog ez, kivált akkor, amikor a világ amugy is egy kétségbeesett és veszendő dolgot látott egy ilyen színházi vállalkozásban. Kaas Ivor báró egy kétségbeesett jó barát ékesszólásával próbált ismét és ismét rávenni arra, hogy mondjak le a merész vállalatról, mely csak bukással végződhetik, mint ahogy eddig minden kísérlet mutatja. Még a megnyitás előtt felmentem Wenckheim Béla báró fuziók miniszterelnökhez s előadtam, hogy van egy szép udvari páholyom, mely három rendes páholy helyét foglalja el.

Talán illő volna, ha az udvar ezért a páholyért egy magánvállalatnak, mely nemcsak szubvenciót nem kap, hanem inkább bért fizet a színházért, valamit fizetne. Béla báró azt felelte, bizzam rá, ezt ő megcsinálja. — De — fordult hozzám — mondja, van-e valami pénze a vállalatához?

— Pénzem — mondom én —, van egy kis spórolt pénzem.

— No hát, azt dugja el olyan helyre, ahol maga se találja meg, inkább, minthogy a színházba temesse.

Igy gondolkodtak az emberek. Mert hiszen igaz: minden hasonló kísérlet kudarcot valott. A Nemzeti Színházat pedig örökké szubvenciókkal kellett győzni. Ezt legjobban tudták az alkotmányos miniszterek.

De hát a pohár meg volt töltve. Gondos kezek még keserűségeket is kevertek bele. Mit volt mit tennünk, ki kellett innunk fenékig. A nagy nap eljött, Ferenc József királyt nekem kellett felkalauzolnom a páholyába. Ragyogó közönség foglalta el e gyönyörű színház minden helyét, minden zugát. Igaz, hogy a programunk is gyengének bizonyult. A prólógus, mikor a magyar géniuszt a német pojját a sülyesztöbe kergeti, alkalmasint nem nagyon tetszett az osztrák császárnak, aki ott ült a magyar király mögött a páholyban. A Jeremiás siralmai című bohózatot, melyet sajátkezűleg követtem el álnév alatt, izléstelennek találták arra, hogy egy király nézze végig. És hiányzott az előadásból Tamássy és Blaháné, akik tündérmesterségökkel csodát tudtak volna tenni. Egyszóval nagy volt a csalódás, amit színpadi nyelven bukásnak neveznek és öfelsege eltávozott az előadásról, anélkül, hogy az igazgató kalauzolására reflektált volna. Magával vitte a dicséretet, amit ilyenkor a fejedelmek nagylelkűen le szoktak adni a direktoroknak.

Másnap persze nagy volt az ijedelem, amely részint rám is elragadt, amikor meg kellett győződnöm arról, hogy a közönség nem igen verekszik a második előadás jegyeiért. De jött a színházi bizottság elnöke is, a jó- és nemeslelkű Linthay Béla báró és némi babozás után azt találta mondani, hogy tán jó volna, ha lemondanék. Erre én már magamhoz tértem. «Nem, báró ur, én innen önként nem megyek kudarcra, hanem csak diadallal. Különbén én a világtörténetben kettőt nem tudok. Nem tudok olyan új ujságot, melynek első száma csannivaló rossz né lett volna s nem tudok új színházat, melynek első előadása sikerült volna.»